

УДК 327

Пронь С.В., Український державний морський технічний університет ім. адмірала С.О.Макарова

Пронь Сергій Вікторович (1955 р.н.). Закінчив історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту в 1979 р. Кандидат історичних наук, доцент Українського державного морського технічного університету ім. адмірала С.О.Макарова (м. Миколаїв). Коло наукових інтересів – історія, міжнародні відносини та дипломатія країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону в сучасну епоху.

Домінуючі проблеми повоєнного розвитку Японії та позиція США (на прикладі роботи Сан-Франциської конференції 1951 року)

Відштовхуючись від початкового етапу роботи Сан-Франциської конференції 1951 року, автор статті розглядає головне питання повоєнного розвитку Японії “крізь призму” зовнішньополітичної діяльності США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Використовуючи дані американської преси (переважно “Нью Йорк Таймс”) та наукові видання – дослідження Д.Ачесона, Ф.Данна, Д.Стефана, С.Брауна, Р.Пруїссена, продемонстрована не тільки складність ситуації на міжнародному форумі, але й проаналізовано тактику дипломатії США щодо проблем Японії після закінчення Другої світової війни.

The author observes main aspects of Japan after-war development, based on the beginning stage of San-Francisco conference of 1951 work process “Through the attempt” of American policy in Asian-Pacific region. Using materials of American press (mainly “The New York Times”) and the historical issues – research works of D.Acheson, F.Dunn, J.Stephan. S.Brown, R.Pruessen, the author shows not only the discrepant and difficult situation on the international forum, but also analyzes the USA diplomatic tactic towards Japan problems after the end of World War II.

У статті автор робить спробу проаналізувати діяльність американської дипломатії щодо головних проблем повоєнного розвитку Японії. Питання є актуальним і на сьогоднішній день, бо складові частини його, на жаль, не знайшли достаточного розв’язання. Проблема була і залишається об’єктом наукового дослідження, перш за все, американськими вченими, такими як Д.Ачесон, Ф.Данн, Р.Пруїссен, С.Браун, Д.Стефан [8; 20; 21; 22; 23]. У статті використані матеріали “The New York Times”, “Foreign Relations of the United States”.

На конференцію до Сан-Франциско, за повідомленням представника США В.Калчнера, прибули делегації від 52 держав [1]. Запрошуячи таку кількість країн, багато з яких були мало зацікавлені в розв’язанні японських проблем, у Вашингтоні виходили з того, що більшість їх підтримає пропозиції щодо майбутнього договору з Японією, запропоновані американською стороною.

Керівні позиції на форумі утримували США, Англія, яких підтримувала більшість делегацій. Позицію СРСР підтримували лише дві країни –

Чехословаччина та Польща. Глава радянської делегації, на той час – перший заступник міністра закордонних справ А.Громіко, прибувши 27 серпня 1951 року до Нью-Йорка (до складу делегації входило 40 чоловік [2]) для участі у Сан-Франциській конференції, у своїй заяві підкреслив, що делегація СРСР висуває особливі пропозиції відносного мирного договору з Японією, при цьому він висловив надію, що їх підтримають ті країни, які зацікавлені у встановленні нормальних відносин з Японією, і, перш за все, ті, що постраждали від японської агресії [3].

Слід підкреслити, що деякі країни проамериканської орієнтації ще напередодні конференції зайняли подвійну, непослідовну позицію. Так, президент Філіппін Кіріно, направляючись до Сан-Франциско на початку серпня 1951 року, заявив про своє невдоволення американським проектом договору і про необхідність його подальшого перегляду. Але вже 30 серпня підписав угоду з США про так звану “взаємну оборону”, яка ставила за мету створення воєнної коаліції на Далекому Сході на чолі зі Сполученими Штатами [4]. 15 серпня 1951 року американського посла в Єгипті було повідомлено про те, що єгипетський уряд не буде брати участь у конференції, бо укладення такого договору нагадувало б “...схвалення принципу окупації іноземними військами будь-якої країни під приводом її захисту” [5]. Але, як відомо, Єгипет не тільки потім направив делегацію в Сан-Франциско на чолі з Абар Рахін Беєм, але й проголосував за підтримку договору з Японією.

Готуючись до проведення конференції, американська сторона на чолі з Дж. Даллесом та представниками Держдепартаменту провела у Вашингтоні 24 серпня 1951 року своєрідний інструктаж, на якому детально пояснила тактику та сценарій конференції, виходячи з того, що Радянський Союз буде брати участь у форумі. При цьому американські дипломати особливо наголошували на тому, щоб саме ці делегації “спланували проведення конференції так ретельно, щоб Ради не досягли успіху в своїх домаганнях” [6].

Продовжуючи активну “обробку” делегатів конференції, якою цього разу керував Д.Ачесон, 2 вересня 1951 року представники американської дипломатії зустрілися з прем'єр-міністром Японії Сігеру Йосідою. Під час 90-хвилинної зустрічі обговорювались питання підготовки та підписання американсько-японського договору

безпеки, майбутніх відносин Японії з Китаем [7]. Як згадував Д.Ачесон, американцями також були проведені відповідні переговори з делегаціями Бразилії, Чилі, Куби, Мексики та “некомуністичними членами Далекосхідної комісії, в ході яких підіймались проблеми стратегії та тактики конференції, процедурні правила” [8].

Необхідно також звернути увагу на той факт, що ще до початку роботи конференції американською стороною були розроблені процедурні правила, текст яких включав 14 окремих розділів та 25 статей. Проект процедурних правил було оголошено перед відкриттям конференції на Спеціальній Раді представників 11 країн (США, Англія, Франція, Австралія, Канада, Нової Зеландії, Філіппіни, Пакистан, Цейлон, Нідерланди, Індонезія), які після двогодинного обговорення прийняли його без будь-яких змін. Зрозуміло, що делегація СРСР, Польщі та Чехословаччини не були запрошенні на засідання цієї Ради.

Наведемо найбільш важливі положення окремих статей процедурних правил. Так, стаття № 1 констатувала, що тільки США мають право визначати правила проведення конференції: “Конференція відбудеться і буде проходити згідно з умовами запрошення, які запропонував уряд Сполучених Штатів...” У статті № 18 мова йшла про те, що виступ делегатів з головного питання не повинен бути більше, ніж одна година. Якщо делегація вже зробила заяву, то з цього питання вона додатково має право виступити лише після промов усіх останніх делегацій. Було передбачено, що конференція триватиме лише п'ять днів (з 4 до 8 вересня 1951 року), при цьому перший день було відведено на церемонію відкриття, а останній – на церемонію підписання мирного договору. Тобто згідно із запропонованім американцями регламентом представники делегацій мали можливість виступити на конференції, в кращому випадку, лише один раз. Більше того, якби усі запрошенні на конференцію 52 делегації виступили з одногодинними доповідями, то необхідно було б працювати по 17 годин на добу, а це фізично неможливо.

Щодо заяв делегатів як в усній, так і в письмовій формі, то вони включалися до протоколу тільки за погодженням головуючого конференції. У статті № 2 процедурних правил підкresлювалось, що тимчасово головою конференції призначався керівник американської делегації, тобто Держсекретар США – Ачесон. Таким чи-

ном, управління конференції, її керівні структури ще до початку роботи вже були в руках американської дипломатії.

Голова конференції згідно з процедурними правилами наділявся досить великими повноваженнями. Так, згідно із статтею № 3 цих правил він “головував на всіх засіданнях та вирішував всі питання, пов’язані з порядком роботи конференції”. Рішення голови не підлягало обговоренню, його можна було відхилити тільки більшістю голосів делегатів (стаття № 20). Голова також мав право робити самостійні висновки, “не вдаючись до голосування” (стаття № 15). Жоден делегат не мав права виступити без попереднього надання йому слова головою; останній також мав право позбавити виступаючого слова і запросити до виступу наступного (стаття № 19) [9]. Д.Ачесон у своїх мемуарах, що вийшли у 1969 році, так згадував процедурні правила: “То були суворі правила. Канадці та австралійці вважали ці правила ворожими у їх особистій парламентській практиці. Я ж наполягав, що тільки таким чином ми зможемо обійти російських представників і досягти бажаних наслідків. Критичним моментом залишався початковий період роботи конференції. Якщо правила процедури будуть прийняті, то я ... залишаюсь на місці голови, а росіяни... опинилися б під нашим остаточним контролем. Для здійснення цього головуючому було вкрай необхідно... мати рішучих та надійних хлопців; один із них пропонував би, а інший – підтримував би процедурні правила. Першим нами було обрано Карла Берендсена, посла Нової Зеландії у Вашингтоні, а другим став Ганс Оскар, державний міністр Куби” [10].

Таким чином, Сполучені Штати, виходячи з аналізу процедурних правил, планували провести конференцію фактично за три дні. Все це значно ускладнювало позитивні акції на конференції, на самперед, з боку СРСР, але не виключало їх.

4 вересня 1951 року в приміщенні Оперного театру в Сан-Франциско почала роботу конференція з мирного договору з Японією. За даними американської преси, на конференцію прибуло 777 кореспондентів, при цьому підкresлювалось, що якщо Японія прислала 62 чоловіка, то Радянський Союз лише трьох [11]. Перший день роботи конференції був повністю присвячений організаційним питанням і фактично був зведенний переважно до вітальних промов. Конференцію було відкрито тимчасово головуючим Держсекретарем США Діаном Ачесоном.

Після вітальних промов мера міста Робінсона та губернатора штату Каліфорнія – Уоррена слово було надано Президентові США Г.Трумену. Промова Президента торкалась, головним чином, американської післявоєнної політики в Японії, яку він називав “періодом прогресу у японській історії...” [12]. Президент підкresлив: “Окупація Японії була спланована... таким чином, щоб... перетворити її в демократичну державу, підготувати країну до повернення в родину нації. Сьогодні Японія зовсім інша країна... Зруйновано старий мілітаризм... Нова японська конституція забезпечила більше про права усіх громадян і встановила уряд, який справедливо представляє народ. Діють вільні та незалежні профспілки. Зруйновані монополії. Земельна та інші реформи дали можливість створити в Японії стабільну економіку та демократичне суспільство”. “Разом з тим прогресу не буде досягнуто, – продовжував Президент, – якщо японський народ та його сусіди на Тихому океані не захищать себе від загрози агресії, яка можлива сьогодні в цьому регіоні. Щоб досягти цього, необхідно залучити Японію до принципів Об’єднаних Націй. Мирний договір буде означати, що Японія як суверенна держава повинна користуватись правом на самооборону і мати можливість об’єднатись з іншими країнами на підставі угоди про оборону згідно із Статутом ООН”.

Президент США дав позитивну оцінку проекту мирного договору, додавши при цьому, що “прийшов час очолити відродження нормальних відносин між Японією та іншими країнами світу”. Він також визнав, що США гадають після підписання договору включити Японію у “загальну систему захисту” в Тихоокеанському басейні, а для цього вони змушені будуть “...тримати збройні сили в Японії, щоб підтримати міжнародний мир та захищати її від нападу” [13]. Таким чином, вже перший день роботи конференції, виступ Президента США показали дійсну спрямованість американської політики щодо майбутньої долі як самої Японії, так і далекосхідного регіону в цілому.

На другий день, 5 вересня, делегатам було запропоновано для затвердження порядок dennий роботи конференції, а саме:

1. Вибори повноважних осіб.
2. Доповідь про повноваження.
3. Заява урядів США та Великобританії щодо тексту договору.
4. Заяви делегацій.

5. Доповідь Генерального секретаря про узгодження тексту договору різними мовами.

6. Церемонія підписання договору [14].

Як підкреслювалось вище, процедурні правила значно скорочували час для виступу делегатів. По цьому питанню на конференції визначались дві точки зору. Американську позицію стосовно форм та методів проведення конференції підтримували Англія, Австралія, Греція, Єгипет, Франція, Мексика та інші, тобто значна більшість делегацій. Другої точки зору дотримувалась делегація Радянського Союзу, а також представники Чехословаччини та Польщі. Вони наполягали на запрошенні на конференцію Китайської Народної Республіки та інших країн, які постраждали внаслідок японської агресії, на застосуванні загальноприйнятих методів проведення конференції, що вже були використані на попередніх міжнародних форумах, вимагали збільшити термін проведення конференції. При обговоренні процедурного питання були заслушані думки представників обох напрямків. Так, посол Нової Зеландії в США Карл Беренден, якому було надано слово, відразу ж після головуючого Ачесона, запропонував всім присутнім прийняти процедурні правила, підкресливши, що він особисто "...повністю підтримує їх редакцію" [15]. Його підтримав делегат Куби Ганс Оскар, який визначив, що головний напрямок конференції – "підтримати і визнати договір з Японією, який знаходиться "вище"...дискусій про процедурні правила..."

Певну зацікавленість у присутніх викликав виступ радянського представника А.Громіко, якому Ачесон надав слово за його проханням після виступу делегата Куби. А.Громіко, насамперед, запропонував негайно запросити для участі в роботі конференції делегацію КНР. Аргументував це він тим, що Китай багато років воював проти японського мілітаризму, брав участь у конференціях з повоєнного розвитку Японії, підписав акт про капітуляцію Японії і більше, ніж будь-яка інша країна, був зацікавлений у встановленні реального миру на Далекому Сході [16]. Далі глава делегації СРСР зауважив, що запропоновані процедурні правила виходять за межі правил, які використовуються у практиці міжнародних відносин. Громіко підкреслив, що автори процедурних правил намагаються принизити значення конференції і що будь-яка країна – учасниця форума "має право відстоювати

свою точку зору і вносити будь-які пропозиції, як це робилося на Паризькій конференції" (1946 року – С.П.) [17].

Незважаючи на спроби головуючого Ачесона перешкодити обговоренню радянських пропозицій, представник Чехословаччини Гертруда Секанінова звернулася до присутніх з проханням обговорити пропозиції делегації СРСР [18]. При цьому вона підкреслила, що "важливим є те, щоб рішення про радянські пропозиції було б прийняте до початку обговорення процедурних правил..." Потім слово було надано заступнику Держсекретаря Польщі Стефану Вербловському, який не тільки повністю підтримав виступ представника Радянського Союзу, але й заявив рішучий протест проти методів проведення конференції. Він зауважив, що "...тричі звертався, щоб йому надали слово. Польська делегація є делегацією самостійної держави, і надані г'яльї для виступу є порушенням законних її прав" [19].

Разом з тим, використовуючи той факт, що більшість делегатів підтримувало процедурні правила, запропоновані Сполученими Штатами (про що свідчили виступи англійського делегата Спендера, представників Цейлону та Куби), текст процедурних правил було прийнято: "за" проголосувало 48 делегацій, "проти" – 3 (СРСР, Польща, Чехословаччина). Відомий американський історик Фредерік Данн, автор одного з найбільш серйозних досліджень Сан-Франциського договору, вважає, що перед голосуванням з процедурних правил було проведено голосування з питання підтримки процедури ведення конференції головуючим. Підсумки голосування були такими: "за" – 35, "проти" – 3 (СРСР, Чехословаччина, Польща), не голосувало – 14 [20].

Організаторам форуму, незважаючи на протести А.Громіка, вдалось також прийняти рішення про те, що питання про запрошення в Сан-Франциско делегації КНР не підлягає обговоренню, бо є порушенням правил процедури проведення конференції.

Дебати з головного питання Сан-Франциської конференції – прийняття тексту мирного договору з Японією – фактично почались на другий день роботи форуму – 5 вересня 1951 року. Виступ А.Громіка при обговоренні процедурних питань викликав певну зацікавленість у делегатів, що, безумовно, вплинуло й на позицію США. Американська делегація, незважаючи на те, що була лідером конференції, змушена

на була тимчасово змінити тактику, відмовившись від відкритого наступу та тиску. Це підтверджувалось і виступом представника США Дж. Даллеса, на який американська сторона дуже сподівалася та вважала його концептуальним у питанні мирного договору з Японією. Визнавши майбутній договір як “крок на зустріч циклу: війна – перемога – мир...” [21], Даллес зупинився на характеристиці деяких статей тексту договору. Він підкреслив, що розділ I стосується закінчення війни для Японії і проголошує повну суверенітет японського народу. Вирішенню територіальних проблем був присвячений розділ II. Стаття № 8 цього розділу, зауважив Даллес, констатувала, що суверенітет Японії був обмежений Хонсю, Кюсю, Хоккайдо, Сінкою та “деякими іншими островами”. Потім Даллес звернув увагу на те, що “окремі питання будуть виникати у зв’язку з географічною назвою “Курильські острови” і про належність до них острова Хабомаї”. Він же й відповів на це питання, що, “на думку Сполучених Штатів, – не належать”. Як бачимо, представник США відкрито не заперечував проти права Радянського Союзу на ці острова, разом з тим він ніби резервував можливість майбутнього вивчення цього питання. Не вигадково, що це призвело до різночитання цієї статті договору і до різного тлумачення її, насамперед, західними істориками та політологами. Так, С.Браун вважає, що ці землі весь час належали Японії, запевняючи читача в тому, що “японські карти XVII століття включали Курили як складову частину їх країни” [22]. Джон Стефан з Оксфорду дотримується тієї точки зору, що сам термін “Курильські острови” трактується по-різному, бо його “остаточний статус не був проведений через міжнародні угоди” [23].

Даллес особливо зосередився на питанні про майбутні міжнародні відносини Японії і, насамперед, з країнами-сусідами. Так, він звернувся до статті № 26, яка залишала за Китаем право укладати мирний договір з Японією на тих умовах, що мають місце в Сан-Франциському договорі. Разом з тим Даллес залишав питання відкритим про те, хто буде підписувати договір – КНР або тайванський уряд. Він також підкреслив, що згідно із статтею № 21 Японія відмовлялась від своїх особистих прав та інтересів у Китаї. Китай також автоматично, без необхідності підписання договору, отримає певні пільги від статті № 14 (a)2, в якій мова йде про конфіскацію японської власності. В цілому, на думку

Даллеса, договір надав Китаю такі ж права, як і іншим країнам – переможцям у війні.

Американський представник звернув увагу на те, що договір має й певні недоліки, але загалом – “це добрий договір”. На закінчення він сказав: “Настав час вітати Японію як рівноправного та поважного члена сім’ї нації. На це спрямований договір. Жодна нація не зобов’язана його підписувати примусово. Може бути тільки моральне примушення великих обставин, які... закликають: “Необхідно досягти миру” [24]. Таким чином, на думку американської сторони, виступ Даллеса повинен був забезпечити абсолютну більшість голосів у остаточному затвердженні тексту мирного договору. Діяльність Даллеса, як провідного представника американської делегації в Сан-Франциську, отримала досить високу оцінку в книзі професора університету в Торонто Рональда Пруїссена “Джон Фостер Даллес. Шлях до влади” [25]. В той же час книга мала не зовсім задовільну рецензію у журналі “Pacific Historical Review”, автор якої – викладач університету Флоріди Р.Макмахон – вважає, що, “на жаль... ми не можемо реально упізнати Даллеса, прочитавши цю книгу...” [26].

Після виступу представника США слово було надано англійському делегатові – державному міністру К.Янгеру, який повністю погодився з принципових питань з попереднім виступаючим. Це ще раз підтверджує ту тезу, що Англія та Сполучені Штати з’ясували свою стратегію й тактику на форумі ще до початку роботи конференції. “Договір є компромісним документом, який було підготовлено на зasadі різних джерел, – підкреслив Янгер, – і ми вітасмо схвалення процедурних правил, оскільки вони забезпечили більш різноманітну консультацію серед країн, які брали участь у війні з Японією, а це зберегло японський мирний договір від будь-яких непорозумінь...” [27]. Англійський делегат, досить дипломатично оцінивши позицію Індії, з одного боку, визнавав її авторитет у світі; з другого боку, він жалував, що така велика азіатська країна відмовилася взяти участь у Сан-Франциському форумі, підкресливши при цьому “необґрунтованість” такого рішення індійським урядом [28]. Представник Великобританії зовсім не вигадково підняв питання про участь Індії в конференції. Мабуть, і в цьому напрямку він мав певну домовленість з Вашингтоном, бо отримав змогу спостерігати за конкретними кроками Сполучених Штатів на шляху економічної ізоля-

ції цієї держави. Достатньо пригадати, що на початку вересня 1951 року Держдепартамент США через Міністерство торгівлі дав вказівку американським експортно-імпортним фірмам (які, насамперед, займалися зерном) припинити торгівлю з Індією за те, що вона відмовилась від участі у Сан-Франциській конференції [29]. Досить обережно торкнувшись китайської проблеми, Янгер зауважив, що Китай “...має право на самостійні дії щодо японської власності на території КНР”. Янгер також підтримав американські плани відносно островів Рюкю та Бонін, підкресливши, що згідно з договором японський суверенітет над ними зберігається, але ще буде продовжено адміністративний контроль з боку США над островами Рюко на півден від 29-ї паралелі. “Слід зауважити, – наголосив англійський представник, – що ці острови залишають-

Література

1. The New York Times. – 1951. – September 6.
2. The New York Times. – 1951. – September 9. – P. 27.
3. Правда. – 1951. – 28 augusta.
4. Правда. – 1951. – 1 січнября.
5. Правда. – 1951. – 18 augusta.
6. FRUS, 1951. – Vol. 6. – Wash., 1977. – P. 1290.
7. The New York Times. – 1951. – September 3.
8. Acheson D. Present the Creation. My Years in the Department. – N.Y., 1969. – P. 544-545.
9. Rules of Procedure: Record of the Proceedings of the Conference. – Washington, U.S. GPO, 1951. – P. 542-544.
10. Acheson D. Op. cit. – P. 542-544.
11. The New York Times. – 1951. – September 5. – P. 7.
12. The New York Times. – 1951. – September 5. – P. 6.
13. Record of the Proceedings of the Conference. – Washington, 1951. – P. 31-37.
14. The New York Times. – 1951. – September 5. – P. 7.
15. The New York Times. – 1951. – September 6.
16. The New York Times. – 1951. – September 6. – P. 6.
17. Правда. – 1951. – 6 січнября.
18. The New York Times. – 1951. – September 6.
19. The New York Times. – 1951. – September 6.

ся також під японською адміністрацією. Це знаходиться в суттєвому контрасті з положенням ... про відмову японського суверенітету щодо Курильських островів, що окуповані Радянським Союзом”. У заключенні Янгер додав: “У договорі ... союзні держави надають Японії одне з найбільш добрих мирних врегулювань, яке коли-небудь надавалося країні, яка потерпіла поразку...” [30].

Підсумовуючи, необхідно зробити загальний висновок, що роботу Сан-Франциського міжнародного форуму щодо спроби розв’язання головних повоєнних проблем Японії можна вважати тріумфом представників американської дипломатії, який пояснюється вдалими взаємодіями державних структур США та застосуванням ними наступальної тактики ведення переговорів.

20. Frederick Dunn. Peace-making and the Settlement with Japan. – Princeton, New Jersey. – 1963. – P. 177.
21. Ronald W. Pruessen. John Foster Dulles... – N.Y., 1982. – P. 497.
22. Seyon Brown. The faces of Power. Constancy and Change in U. S. foreign policy from Truman to Reagan. – N.Y., 1983. – P. 52.
23. Stephan J.J. The Kuril Islands. Russo-Japans Frontier in Pacific. – Oxford, 1974. – P. 210-211.
24. The New York Times. – 1951. – September 5. – P. 7.
25. Ronald W. Pruessen. John Foster Dulles... – N.Y., 1982. – P. 575.
26. Pacific Historical Review. – Vol. L 3. – February. – Berkley: University of California Press, 1984. – P. 112-113.
27. Record of the Proceedings of the Conference. – Washington, 1951. – P. 88-95.
28. The New York Times. – 1951. – September 6.
29. Правда. – 1951. – 6 січнября.
30. Див: Record of the Proceedings... – P. 97.

Надійшла до редакції 25.11.2003 р.